

door: Lotte Jensen

Van overstromingen tot sprinkhanenplagen

Nieuw onderzoek naar rampen in Nederland

*Men ziet, men staart, ach God! Een doode moeder aan...
Het dak drijft nader; doch wie 't eerst er heen zal gaan.
Wanhopend gilt men uit: mijn ga! maar, zacht! ... 'k hoor kermen...
Een levend wichtje ligt in doode moederarmen! ...
Een lieve zuigeling aan d'ijskoud' moederbors! ...
Twee lijkjes vind men nog twee lieve kleine dooden!
Hun geest was ook met die der moeder d'aard ontvloden.*

Op een drijvend dak houdt een dode moeder een nog levende baby in haar armen. Twee lijkjes liggen ernaast. Het is een van de vele hartverscheurende tafereelen die we kunnen lezen in het dichtstuk *Tafereel van den ramp in Nederland, geleden door den watersnood in 1825*. De auteur was de jonge dichter George de Thouars, die op dat moment als page in dienst was bij koning Willem I. Met deze uitgave wilde hij geld inzamelen voor de slachtoffers van de watersnoodramp, die in februari 1825 een enorme schade had aangericht in grote delen van Nederland. Er vielen maar liefst 380 doden en er verdronken 16.700 runderen. De totale schade liep in de miljoenen guldens.

Vandaag de dag is de watersnoodramp van 1825 grotendeels vergeten, maar qua omvang en impact deed deze niet onder voor de overstroming van 1953. Overal kwamen spontaan hulpacties van de grond: in het hele land togen commissies aan het werk om geld in te zamelen voor de slachtoffers. Er vonden niet alleen collectes plaats, maar ook muziek- en toneeluitvoeringen en openbare verkopen. Bij een loterij van 'vrouwelijke kunsthandoeken' in Groningen werden maar liefst duizend objecten verloot! Van armbandjes en geborduurde kinderjurkjes tot een miniatuurportret van de dichter Goethe: al deze voorwerpen moesten zoveel mogelijk geld in het laatje brengen voor de 'Noodlijdende Vrouwen en Kinderen, Slachtoffers van den jongsten Watersnood in het Koninkrijk der Nederlanden'. Ook verschenen er talloze gelegenheidspublicaties, waarvan de opbrengsten ten goede aan de getroffen kwamen. Bekende en minder bekende dichters klommen in de pen. Thouars constateerde in het voorbericht bij zijn dichtwerk verheugd dat de Nederlanders uitblonden in 'de hoofdtrek van het Nederlandsche karakter, de weldadigheid'.

BIJ DE BESCHRIJVING VAN EEN (ECHT GEBEURDE) SPRINKHANENPLAAG IN 1747 IN DE BRABANTSE OMGEVING VAN ZEVENBERGEN WAS HET BIJVOORBEELD MOOI MEEGENOMEN DAT DE FRANSEN, MET WIE OORLOG WERD GEVOERD, MET EEN SPRINKHANENPLAAG KONDEN WORDEN VERGELEKEN.

Deze ingrijpende gebeurtenis, en de reacties erop, is een van de rampen die we in het NWO-Vici project 'Dealing with disasters. The shaping of local and national disasters in the Netherlands, 1421-1890' bestuderen. Onder mijn leiding werkt een team van vier promovendi en een postdoc aan een grootschalig onderzoek naar de rol die rampen hebben gespeeld bij lokale en nationale identiteitsvorming vanaf de Sint-Elisabethsvloed van 1421 tot aan de strenge winter van 1890. Die laatste grens is overigens niet heel scherp: we trekken ook lange lijnen door de geschiedenis om zo verleden en heden met elkaar te verbinden. Wel richten we ons in het bronnenonderzoek zoveel mogelijk op de periode vóór de opkomst van massamedia zoals film en televisie, die de nieuwsvoorziening een heel ander karakter geven.

De focus ligt op natuurrampen, zoals overstromingen, hongersnoden, insectenplagen, branden en aardbevingen. Tegelijkertijd is het lastig om natuurlijke en menselijke oorzaken helemaal van elkaar te scheiden. Immers: een watersnood is niet zelden het gevolg van slecht onderhoud van de dijken, terwijl een brand heel goed veroorzaakt kan zijn door een menselijke fout. Ook het concept ramp is lastig af te bakken: oorlogen konden evengoed als een ramp worden beschouwd en gewapende conflicten leidden soms tot rampen, zoals hongersnoden en epidemieën. Het begrip 'ramp' is dus fluïde en kan in een bepaalde historische context een specifieke lading hebben. Bij de beschrijving van een (echt gebeurde) sprinkhanenplaag in 1747 in de Brabantse omgeving van Zevenbergen was het bijvoorbeeld mooi meegenomen dat de Fransen, met wie oorlog werd gevoerd, met een sprinkhanenplaag konden worden vergeleken.

We kijken naar allerlei verschillende genres, zoals gedichten, toneelstukken, kronieken, krantenberichten, liederen, ge-

denkboeken, preken en romans. Ook de visuele weergave van de ramp in de vorm van prenten, gedenkpenningen, schilderijen en tekeningen krijgt aandacht. Door ons langetermijnperspectief hopen we vanuit een breed, cultuurhistorisch perspectief bij te kunnen dragen aan het opkomende veld van de *disaster studies*, dat mede als gevolg van de klimaatopwarming de laatste jaren een hoge vlucht heeft genomen.

Drie onderwerpen die zeker onze aandacht gaan krijgen zijn narratieve patronen, de rol van vorsten en liefdadigheidscultuur. Wat het eerste betreft: in het hierboven al genoemde gedicht van Thouars wemelt het van de clichés. Hij wist als dichter precies uit welk vaatje hij moest tappen om op het gemoed van het publiek te werken. Wanhopige mensen op daken, een weduwe die haar handen uitstrekt, rondobberende wezen: het behoorde allemaal tot de vaste ingrediënten van de watersnoodliteratuur. Thouars gebruikte het cliché van het kindje in de wieg, dat al sinds de Sint-Elisabethsvloed in de visuele en tekstuele verbeelding van een ramp terug te vinden was: 'Een felle vloed daagt op en neemt het wiegje meê, / En 't hulke drijft weldra op 't midden van de zee.'

De rol van vorsten is ook een terugkerende thematiek. Zo besteedt Thouars uitgebreide aandacht aan het bezoek dat de kroonprins, de latere koning Willem II, aan de slachtoffers bracht: 't Is Neerlands Kroonprins, 't is de edle Koningszoon, / Die zijnen helden arme ook hier heeft aangeboôn'. Zijn vader, koning Willem I, schonk het gigantische bedrag van 100.000 gulden, bedoeld voor het herstel van gebouwen en de aankoop van vee.

Daarmee zijn we beland bij het derde aspect: de liefdadigheidscultuur. Door de eeuwen heen heeft deze zich op allerlei manieren gemanifesteerd, variërend van voedseluitdelingen tot nationale inzamelingsacties. Ook dichters droegen hun steentje bij, zoals Thouars. In de tweede helft van de negentiende eeuw sloeg de stemming echter om. Critici vonden het niveau van de gedichten belabberd en twijfelden aan de oprechtheid van de auteurs. Peter de Génestet hield in 1855 het kwaliteitspeil:

AAN DE WATERSNOOD-POËTEN.
(Uitgegeven ten voordeele de Overstromden en in het belang der Kunst.)

*Op, Watersnoodpoëten!
(Ko heeft zijn vers al klaar,
En 'Water ... soep zal 't heeten!)
Op eedle, vrome schaar!
Fluks aan het verzen lijmen
En wil 'niet spoedig luiken,
Dan laat ge, hier en daar,
Maar zoo wat streepjes drukken*

Dat staat verschriklijk naar!

De Génestet had wel een beetje gelijk. Tel het aantal gedachtepunten maar eens van het fragment waarmee dit artikel opende ...

Lotte Jensen (1972) is hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Ze treedt regelmatig in de publiciteit met haar boeken over het ontstaan van de Nederlandse identiteit.

